

В. В. ІВАНЕНКО, В. Д. МИРОНЧУК

УДК 94 (477/63)

ПРОФЕСОР В. В. КРУТІКОВ: «ДНІПРОПЕТРОВСЬКА» ДОБА БІОГРАФІЇ ВЧЕНОГО, ПЕДАГОГА, ЛЮДИНИ (1966– 1981 РР.)

Аналізується дніпропетровський період науково-педагогічної діяльності відомого українського вченого, професора В. В. Крутікова та його внесок у розробку історії гірничопромислової буржуазії України пореформеної доби.

Ключові слова: дослідник, історик, вчений, професор, науково-педагогічна діяльність, гірничопромислова буржуазія, Донецько-Придніпровський регіон.

Анализируется днепропетровский период научно-педагогической деятельности известного украинского ученого, профессора В. В. Крутикова и его вклад в разработку истории горнопромышленной буржуазии Украины пореформенного периода.

Ключевые слова: исследователь, историк, ученый, профессор, научно-педагогическая деятельность, горнопромышленная буржуазия, Донецко-Приднепровский регион.

Dnipropetrovsk period of scientific and pedagogical activity of famous Ukrainian scientist, professor V. V. Krutikov, his contribution to the development of Ukrainian mining-industrial bourgeoisie in post-reform period are analyzed.

Keywords: researcher, historian, scientist, professor, scientific and educational activity, mining-industrial bourgeoisie, the Donetsk-Dnieper region.

Ми зібрались, щоб вшанувати пам'ять відомого українського вченого, доктора історичних наук, професора В. В. Крутікова, який понад тридцять років свого творчого життя присвятив вивченню історії гірничопромислової буржуазії України пореформеної доби.

Масштаби його різнобічної науково-педагогічної діяльності, новаторські підходи у вивченні проблеми, забезпечили і забезпечують, на наш погляд, лідерські позиції у вивченні широкого спектру питань соціально-економічної політики царизму в 60–90-х рр. ХІХ ст.

Це пояснюється тим, що в досить складних умовах вчений залишався вірним історичній правді, на чому ми акцентуємо увагу в статті, яка опублікована в журналі

“Бористен” напередодні наукового семінару [6].

Сподіваємось, що яскрава особистість Володимира Володимировича, його багата наукова спадщина знайдуть висвітлення у виступах і повідомленнях учасників нашого зібрання.

Своє завдання вбачаємо в тому, щоб на підставі архівних джерел, спогадів, свідчень періодики відтворити портрет вченого, педагога, яскравої особистості «дніпропетровської доби».

Володимир Володимирович Крутіков народився 31 жовтня 1936 р. в м. Сталіно (нині – Донецьк) у родині службовців. Батько – Крутіков Володимир Михайлович у роки Великої Вітчизняної війни пішов на фронт. Починаючи з 1945 р. зв'язок родини з ним перервався. Підтвердженням цього є

інформація з автобіографії його сина, яка датована квітнем 1974 р., де зазначається «Отец с нами не живет и сведений о его нахождении не имею...» [2, арк. 5 зв].

Вихованням сина займалась мати – Брандт Зоя Михайлівна. Так трапилось, що вона разом з сином залишилася на тимчасово окупованій гітлерівцями території. Після звільнення міста Сталіно від окупантів Володя продовжив навчання у середній школі №29, яку закінчив зі срібною медаллю.

У 1954 р. Володимир поступив на перший курс історичного факультету Львівського державного університету ім. І. Я. Франка [1, арк. 1–3]. Під час навчання в університеті цікавився переважно проблемами історії економічного розвитку пореформеної доби, набув певні навички роботи над джерелами, у тому числі й архівними. Брав активну участь в роботі студентського наукового товариства, виступав на конференціях, а також, як підкреслював згодом майбутній вчений: «выполнял ряд общественных поручений, был членом правления спортклуба университета, членом бюро ЛКСМУ факультета» [1, арк. 1–3].

Після закінчення в 1959 р. Львівського державного університету В. В. Крутіков протягом трьох з половиною років працював науковим співробітником «отдела фондов Донецкого областного государственного архива». Однак робота у цьому відділі, – як зазначав згодом Володимир Володимирович, – «давала мало возможностей для научного поиска» [2, арк. 5]. Тому в жовтні 1963 р. він прийняв запрошення керівництва Державного архіву Луганської області очолити там науково-дослідну роботу. Саме в цей час молодий архівіст склав кандидатські іспити. Темою майбутньої дисертації він обрав розвиток капіталістичних відносин у Донбасі в 90-х рр. XIX ст.

Наступні п'ятнадцять років В. В. Крутікова пов'язані з історичним факультетом Дніпропетровського

державного університету. В цей час в ДДУ працювали такі відомі історики, як Д. П. Пойда, В. Я. Борщевський, М. П. Ковальський, Ф. С. Павлов, Ф. Р. Гольденберг, З. М. Куніна та ін.

З 1 вересня 1966 р. Володимир Володимирович був зарахований до очної аспірантури при кафедрі історії СРСР та УРСР ДДУ [1, арк. 1–3]. Його науковим керівником став відомий вчений Д. П. Пойда. Молодий дослідник одним з перших залучив до наукового обігу низку матеріалів Центрального державного історичного архіву у м. Ленінграді (зараз – РДЦА м. Санкт-Петербург). 13 травня 1969 р. достроково захистив кандидатську дисертацію на тему «Донбасс в период промышленного подъема 90-х гг. XIX в. (Угольная, металлургическая и машиностроительная промышленность)». За рекомендацією Д. П. Пойди став працювати старшим викладачем кафедри історії СРСР та УРСР [17, арк. 1–3]. З лютого 1971 р. був обраний на посаду доцента, а у грудні 1972 р. ВАК СРСР присудила йому звання доцента [18, арк. 1–3].

Під час роботи на кафедрі історії СРСР та УРСР В. В. Крутіков викладав лекційні курси з історії СРСР XIX – початку XX ст. (період капіталізму та імперіалізму), історичної географії, а також спецкурси «Социально-экономическое развитие Юга России в период империализма» та «Финансово-монополистический капитализм в России». В 1974–1975 н. р. проводив спецсеминар «Первая русская буржуазно-демократическая революция 1905–1907 гг.» [12, арк. 36].

Колеги кафедри слушно підкреслювали, що лектор «викладав матеріал на високому фаховому, теоретичному, методичному рівні» [18, арк. 1–6]. Про це свідчить ґрунтовний аналіз завідувачем кафедри історії СРСР та УРСР Д. П. Пойдою відкритої лекції доцента В. В. Крутікова. Аналізуючи відкриту лекцію «Складывание финансового капитала в России», яка відбулась 18 квітня 1974 р. на IV курсі історичного факультету денної форми навчання, професор Д. П.

Пойда зазначав, що вона відповідає вимогам вищої школи, контакт з аудиторією належний [3, арк. 36].

Директор Державного архіву Дніпропетровської області Н. В. Киструська високо цінувала викладацьку майстерність В. В. Крутікова «Его лекции воспринимались очень хорошо и отличались богатым фактическим материалом, а поэтому, – это позволяло записывать основные положения» [13]. Як зазначає кандидат історичних наук І. В. Толстих, Володимир Володимирович використовував технічні засоби: «приносил на лекцию магнитофон, ставил его, включал; позднее, наверное, изучал логичность, последовательность изложения материала» [14].

За ерудицію і вимогливість В. В. Крутікова поважали як студенти, так і колеги. Ось що з цього приводу згадує його колишній студент, нині завідувач кафедри української історії та етнополітики ДНУ О. Б. Шляхов: «він був людиною дуже широкого наукового діапазону, мав енциклопедичні знання, до «своїх» відносився дуже уважно, консулював з різних проблем не тільки в стінах університету», але й у гуртожитку № 2, де він мешкав у окремій кімнаті [15]. Консультації В. В. Крутікова нерідко перетворювались ще в одне позачергове заняття наукового гуртка, де вивчалися проблеми соціально-економічного розвитку Російської імперії пореформеної доби. Нерідко під час обговорення на кафедрі визначалися теми майбутніх дипломних робіт А. В. Молчанової, В. Д. Мирончука, Н. В. Киструської та інших студентів історичного факультету.

В. В. Крутіков володів рідкісним вмінням викладати матеріал послідовно, відбирати та систематизувати факти, які робили його лекції переконливими і в той же час цікавими, як за змістом, так і за формою викладання [17, арк. 1–3].

Звертає на себе увагу характеристика доцента Володимира Володимировича Крутікова, яка датована 1974 р.: «Під час роботи в ДДУ показав себе здібним та

працелюбним викладачем, що користується авторитетом серед студентів та колег» [19, арк. 1–3]. Під керівництвом В. В. Крутікова була виконана ціла низка ґрунтовних студентських робіт, зокрема В. І. Єресько, В. Ф. Репрінцева, М. С. Полівця, які були відзначені дипломами ЦК ВЛКСМ та Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти СРСР. Підкреслимо, що певний час він працював заступником декана історичного факультету по вечірньому відділенню, а з травня 1973 р. по лютий 1976 р. на громадських засадах був директором музею історії університету [12, арк. 39].

Викладацьку і громадську роботу вчений поєднував з науковими пошуками, під час яких йому вдалося виявити цікаву і маловивчену проблему – історію буржуазії України пореформеної доби. Після консультацій в Інституті історії СРСР (Москва) і Інституті історії АН УРСР (Київ) він сформулював тему наступного дослідження: «Соціально-економічна політика царського уряду пореформеної доби і гірничопромислової буржуазії Півдня Росії». Тема докторської дисертації була затверджена в грудні 1976 р. Радою Інституту історії АН УРСР.

З метою підготовки докторської дисертації В. В. Крутіков був переведений на посаду старшого наукового співробітника (лютий 1977 – лютий 1979 рр.) [4, арк. 1]. Не дивлячись на виконаний великий обсяг роботи, завершити докторську дисертацію досліднику не вдалося. Це обумовлювалось складнощами об'єктивного характеру: необхідністю обробки великої кількості матеріалів центральних архівів, різноманітних статистичних джерел, періодики. Під час перебування в докторантурі вчений здійснював керівництво дипломними роботами, продовжував викладання низки лекційних курсів на заочному відділенні.

Дніпропетровський етап роботи дослідника, безперечно, сприяв формуванню інтелектуального та викладацького потенціалу Володимира

Володимировича, удосконаленню його подальшого наукового поступу і утвердженню серед провідних фахівців історії гірничопромислової буржуазії України.

Результати своїх плідних досліджень в галузі соціально-економічної історії України пореформеної доби В. В. Крутіков друкував в наукових часописах Москви, Києва, Дніпропетровська, Львова, Харкова, Донецька. У 1992 р. у видавництві ДДУ вийшла фундаментальна монографія вченого «Буржуазія України та економічна політика царизму в пореформений період», яка отримала високу оцінку наукової громадськості [7].

Своєрідним пам'ятником вченому стала докторська дисертація «Гірничопромислова буржуазія Донецько-Придніпровського регіону та соціально-економічна політика царизму в пореформений період 60-90-х рр. XIX ст.», яку він блискуче захистив 9 жовтня 1996 року в Дніпропетровському державному університеті. Такі відомі вчені, як В. Г. Сарбей, Ф. Г. Турченко, Р. І. Ветров дали високу оцінку дисертаційної роботи Володимира Володимировича, його внеску в історичну науку.

У своїх спогадах старший викладач кафедри історіографії, джерелознавства та архівознавства ДНУ Є. А. Чернов зазначає: «Я был на защите докторской диссертации, мы видели, что это результат многолетнего труда. Это был плод творчества ученого, который над этим много работал, много думал...» [16].

Смерть обірвала життя В. В. Крутікова 9 грудня 1998 р., коли він готував до друку монографію та низку статей. Йому було лише 62 роки. Безперечно, все життя вченого-історика, педагога було насичене різнобічною науковою, викладацькою та громадською діяльністю. Володимир Володимирович поєднував наукову принциповість, професіоналізм з глибокою магією слова і високою педагогічною майстерністю.

В історії вітчизняної науки він залишиться справжнім вченим, який зміг багато в чому реалізувати свої творчі задуми, у витоків яких стояв його Вчитель – Дмитро Павлович Пойда. Сподіваємось, що науковий семінар, присвячений пам'яті Володимира Володимировича Крутікова надалі стане традиційним.

Бібліографічні посилання:

1. Автобіографія В. В. Крутікова от 1966 г. – Архів Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара (далі – АДНУ імені Олеся Гончара), оп. 4, спр. 2, арк. 1–3.
2. Автобіографія В. В. Крутікова от 1974 г. – АДНУ імені Олеся Гончара, оп. 4, спр. 1242, арк. 5.
3. Заключение проф. Д. П. Пойды о качестве чтения лекции к. и. н., доц. каф. истории СССР и УССР В. В. Крутиковым от 18. 04. 1974 г. – АДНУ імені Олеся Гончара, оп. 4, спр. 1242, арк. 36.
4. Заявление о переводе В. В. Крутикова на должность старшего научного сотрудника 1977 г. – АДНУ імені Олеся Гончара, оп. 4, спр. 5, арк. 1.
5. Заявление об увольнении В. В. Крутикова с должности доцента кафедры истории СССР и УССР 1981 г. – АДНУ імені Олеся Гончара, оп. 4, спр. 30, арк. 1.
6. Іваненко В. В. Вірність історичній правді (до 75-річчя від дня народження В. В. Крутікова) / В. В. Іваненко, В. Д. Мирончук // Бористен. – 2011. – № 5. – С. 29–30.
7. Крутіков В. В. Буржуазія України та економічна політика царизму в пореформений період / В. В. Крутіков. – Д.: Вид-во ДДУ, 1992. – 172 с.
8. Липовська Т. Д. В. В. Крутіков – відомий вчений України / Т. Д. Липовська, В. Д. Мирончук // Вісник Дніпропетровського університету / Ред.: С. І. Світленко (відп. ред.) та ін. – Вип. 12. Серія: Історія та археологія – Д.: Вид-во ДНУ, 2004. – С. 86–90.
9. Личная анкета В. В. Крутикова. – АДНУ імені Олеся Гончара, оп. 4, спр. 2, арк. 1–4.
10. Мирончук В. Д. В. В. Крутіков – учень вченого-історика Д. П. Пойди // Питання аграрної історії України та Росії: Матер. шостих наук. читань, присв. пам'яті Д. П. Пойди. – Д., 2007. – С. 136–142. (Співавтор – Т. А. Чуднова).
11. Некролог // Записки науково-дослідницької лабораторії Південної України. – Запоріжжя, 1999. – №4–5. – С. 300
12. Отчет о работе доцента кафедры истории СССР и УССР В. В. Крутикова за 1971–1975 гг. – АДНУ імені Олеся Гончара, оп. 4, спр. 1242, арк. 36–39.
13. Спогади про В. В. Крутікова директора Державного архіву Дніпропетровської області Н. В. Киструської // Особистий фонд М. Міленіна.
14. Спогади про В. В. Крутікова кандидата історичних наук І. В. Толстих // Особистий фонд М. Міленіна.

15. Спогади про В. В. Крутікова доктора історичних наук, завідувача кафедри української історії та етнополітики ДНУ О. Б. Шляхова // Особистий фонд М. Міленіна.
16. Спогади про В. В. Крутікова старшого викладача кафедри історіографії, джерелознавства та архівознавства ДНУ Є. А. Чернова // Особистий фонд М. Міленіна.
17. Характеристика старшого преподавателя кафедры истории СССР и УССР В. В. Крутикова 1971 г. – АДНУ імені Олесея Гончара, оп. 4, спр. 10, арк. 13.
18. Характеристика доцента кафедры истории СССР та УССР В.В. Крутикова 1972 г. – АДНУ імені Олесея Гончара, оп. 4, спр. 20, арк. 1–3.
19. Характеристика доцента кафедры истории СССР та УССР В.В. Крутикова 1974 г. – АДНУ імені Олесея Гончара, оп. 4, спр. 15, арк. 1–3.

